

L'ENSENYAMENT DE LA LLENGUA CATALANA A L'ARAGÓ

PREÀMBUL

Amb l'aprovació de l'Estatut d'autonomia d'Aragó el 1982, el tema lingüístic a l'Aragó adquiria un tímid protagonisme des del punt de vista estatutari. L'article 7 deia així:

Las diversas modalidades lingüísticas de Aragón gozarán de protección como elementos integrantes del patrimonio cultural e histórico.

L'Estatut d'autonomia, com a llei orgànica que és, recull tan sols principis generals, i deixant de banda el seu desenvolupament per a futures lleis ordinàries. El fet és que a hores d'ara encara no existeix aquesta regulació de les llengües aragoneses, i ens movem molt lentament, molt poc diria jo, si que som a les portes del segle XXI i la majoria de la població catalanoparlant d'Aragó és analfabeta en la seua llengua.

Sembla, d'altra banda, que som a punt de rebre les transferències educatives, i la nostra comunitat educativa podrà dissenyar un model educatiu on la societat aragonesa trilingüe es veurà reflectida.

1. L'ENSENYAMENT

1.1. *Història*

Pel que fa a l'ensenyament, que és el tema que ens ocupa, hem de remuntar-nos al novembre de 1984, quan la comunitat catalanoparlant d'Aragó, que representa un cinc per cent de la població de la nostra Comunitat Autònoma, iniciava el camí cap

al que seria una fita històrica: l'acompliment del dret irrenunciable d'uns parlants que s'ensenyés la llengua materna a l'escola.

Accelerà aquest procés l'anomenada Declaració de Mequinensa (1 de febrer de 1984): els disset alcaldes dels ajuntaments d'Areny de Noguera, Benavarri, Bonansa, Montanui, el Pont de Montanyana, Tolba, Saidí, Fraga, Torrent de Cinca, Mequinensa, Faió, Nonasp, Favara de Matarranya, Calaceit, Vall-de-roures, la Codonyera i Valljunquera, reunits sota la presidència de l'aleshores conseller de Cultura d'Aragó, José Ramón Bada, reclamaren el reconeixement del català com a llengua pròpia i proclamaren la voluntat de protegir-la, utilitzar-la i fomentar-la. És després de la Declaració de Mequinensa que s'inicien els tràmits al Ministeri d'Educació i Ciència que porten a signar un conveni de cooperació, encara vigent, per a poder començar les classes el 26 de novembre de 1984.

Es tractava de trencar la inèrcia d'una escola monolingüe, on no s'havia considerat mai el respecte al medi i a la realitat sociolingüística d'una terra i una gent que viu, estima i pensa en català.

Però ens trobarem en un camp de mines, entrebancs, obstacles, dificultats, amenaces de mort, adobat per al defalliment; tan sols cal mirar les hemeroteques, i n'èrem tema monogràfic quasi cada dia: els conceptes de polèmica, conflicte, oposició a les classes, desqualificacions personals envers la persona seleccionada, insults, fins i tot «las clases de catalán pueden llegar a los tribunales», eren el pa de cada dia.

Malgrat això, i gràcies a la voluntat dels pares que els seus fills aprenguessen la llengua materna, fet decisiu per a la implantació del que s'havia iniciat com una experiència, quatre anys després el procés era ja imparable. Fins la premsa parlava de «rendició» a una evidència innegable; quasi havíem passat una guerra ferotge –el llenguatge que s'utilitzava als mitjans de comunicació ho evidenciava–, essent-ne Fraga la primera fila de combat, punt de referència per a tota la franja catalanoparlant.

Les primeres promocions d'alumnes van haver de sofrir també la incomprensió d'alguns professors que no acceptaven el nostre fet lingüístic diferent, i recomanaven la no-assistència a les classes de català perquè dificulta l'aprenentatge d'altres llengües; altres deien que no era català, que era un romanç aragonès.

Compensava aquesta «guerra»? Sí; i dic un sí amb rotunditat, perquè teníem un alumnat fidel i orgullós de la seua identitat. Ja no es tractava solament de conservar un lloc de treball, sinó de defensar la identitat del ser i el dret d'existir.

Si mirem enrere, a les actes de la I Jornada d'Ensenyament del Català de l'any 1991 consta que Mònica Farré, alumna de COU a l'Institut de Batxillerat Ramón J. Sender, de Fraga, va fer la següent declaració quan li preguntaren per què s'apuntava a les classes i si aquestes li havien costat un gran esforç:

Fa quatre anys que m'hi vaig apuntar i en un principi ho fas per poder anar a Lleida o Barcelona, però després t'adones que és part de la teua identitat, una

part de tu mateixa. Estàs estudiant francès, anglès..., però no la teua llengua, i això és molt important.

Sempre havíem fet castellà i descobreixes que en la teua llengua hi ha un món fantàstic, que t'ho passes molt bé i a més ho fas en la teua llengua, i si en tens ganes i hi poses tot el que tu tens, llavors no costa.

Declaració, que hauria pogut fer qualsevol dels alumnes que teníem, que tenen d'una maduresa impressionant.

Havíem de guanyar la batalla a la intolerància cada dia, amb la captació d'alumnat que, malgrat les incomprendions, s'hi apuntava. «Ho havíem de voler tot», com diu Jean-Paul Sartre a les seues converses amb Simone de Beauvoir, ja que penso que la nostra resistència i fermesa fou un element clau per a la consolidació de l'experiència inèdita d'escolarització.

1.2. *Introducció mitjançant un conveni d'ensenyament*

En aquelles localitats on els habitants tenen com a llengua materna la catalana, s'introdueix l'ensenyament del català el curs 1984-1985, amb caràcter voluntari. En el curs 1985-1986 se signa un conveni (BOE del 27 de desembre de 1986) entre el Departament d'Educació i Cultura de la Diputació General d'Aragó i el Ministeri d'Educació i Ciència, que continua vigent i que ha permès la progressiva extensió d'aquest ensenyament, tot mantenint-ne la condició d'assignatura voluntària.

La clàusula sisena del Conveni d'ensenyament del català diu, amb relació a la matèria, que es tracta d'una assignatura més a l'efecte acadèmic i apareix com a tal a l'expedient dels alumnes. Diu així:

A efectos de evaluación, la enseñanza de la lengua catalana en los Centros autorizados se someterá a los mismos criterios y normas que rigen para todas las áreas o materias de los correspondientes planes de estudio.

Los resultados obtenidos se incorporarán al expediente académico del alumno con el fin de certificar los cursos de lengua catalana realizados. El no haber aprobado un curso en dicha materia únicamente impedirá el acceso al curso inmediatamente superior de la misma.

La implantació d'una experiència com aquesta implica esforços notables. Per afrontar-los es crea la Comissió Mixta MEC-DGA, formada per tècnics de l'Administració de l'Estat i de la Diputació General d'Aragó, que resolen les incidències del programa i dels docents. Els consells escolars dels centres són els que decideixen els centres de nova incorporació al programa mitjançant una petició a l'esmentada

Comissió Mixta. Cada any tenim noves peticions; enguany s'han incorporat al programa: Torrent de Cinca (Osca) i Beseit de Terol. Però augmenten les localitats; no els mestres.

2. LA FORMACIÓ DEL PROFESSORAT

El 1986 es crea el Seminari Permanent de Llengua Catalana, que cohesiona i unifica criteris pedagògics per aconseguir una formació integradora del programa que impulsa i desenrotlla. La formació permanent del professorat d'una Franja dispersa i desvertebrada s'articula dintre dels plans generals de formació de les direccions provincials del MEC.

Per atendre des d'Aragó la formació inicial dels futurs professors, i també el reciclatge dels ja existents, el Departament d'Educació i Cultura formula una petició a la Universitat de Saragossa el 1986, sense cap èxit per al català, sobre la possibilitat d'introduir l'ensenyament de la *fabla aragonesa* i del *català* com a assignatures optatives a les escoles de formació de professorat d'Aragó.

El 1991, davant la dificultat de trobar personal interí per cobrir les places vacants de la Franja oriental, el Departament d'Educació i Cultura, mitjançant la Direcció General de Patrimoni Cultural i Educació, a petició del Seminari Permanent de Llengua Catalana, sol·licita una altra vegada al rector de la Universitat de Saragossa la implantació de l'ensenyament de la llengua catalana a la Universitat, com es fa a l'Escola Universitària de Formació del Professorat (EUFPP) d'Osca amb l'ensenyament de filologia aragonesa.

En els nous plans d'estudis de l'EUFPP s'ha aconseguit introduir vuit crèdits (BOE del 30 d'abril de 1993) a l'EUFPP de Saragossa, a petició del Departament de Didàctica de les Ciències i de les Llengües Humanes i Socials, i s'imparteix també l'assignatura optativa a la Facultat de Filosofia i Lletres des del curs 1989-1990. Mentre aquests plans no es posen en marxa, el Departament d'Educació i Cultura patrocina cursos de llengua i didàctica de la llengua catalana a l'EUFPP de Saragossa.

3. LA FIGURA DEL PROFESSOR

La figura del professor (vint en comissió de serveis del Ministeri d'Educació i Ciència i sis de la Diputació General d'Aragó, que sufraga també el centre privat Santa Ana, de Fraga, emparat en un dret de territorialitat) és peculiar, ja que, a més a més de posseir el títol de mestre de català, és format a Catalunya, on en algun cas encara té la seua plaça definitiva, és nascut a la Franja i imparteix generalment la

matèria de català en la seua localitat d'origen. Cal dir, no obstant això, que aquestes places que ocupen els mestres de català no han estat creades encara pel Ministeri i és una assignatura pendent que caldrà aconseguir. Dintre del territori MEC només hi ha places pròpiament de llengua i literatura catalanes a les Illes Balears.

4. ESTADÍSTICA

Globalment, el programa ha crescut considerablement.

<i>Cursos</i>	<i>Alumnes</i>	<i>Professors</i>	<i>Centres</i>	<i>Municipis</i>
1984-1985	791	6	12	10
1985-1986	1.143	9	17	14
1986-1987	1.415	15	19	16
1987-1988	1.740	19	20	17
1988-1989	1.928	19	20	17
1989-1990	2.226	20	23	19
1990-1991	2.394	20	23	19
1991-1992	2.659	22	27	23
1992-1993	2.852	23	32	28
1993-1994	2.974	24	33	28
1994-1995	3.050	25	34	29
1995-1996	3.134	26	37	30
1996-1997	3.161	26	38	31

A partir del Conveni de cooperació del MEC-DGA, s'inicia la implantació de l'assignatura optativa de llengua catalana en el curs 1985-1986.

L'augment de l'alumnat és notable: de 791 alumnes que iniciaren el programa en el curs 1984-1985, hem passat a 3.161 durant el curs 1996-1997. Amb relació als resultats notem una absència d'homogeneïtat en les línies d'actuació i dedicació horària, per la poca definició del marc legal del Conveni, on diu que se n'impartiran d'una a tres hores setmanals: mentre que en l'educació infantil es mantenen uns mínims legals, una hora de classe setmanal, a primària i secundària se n'imparteixen dues, generalment; tenim l'excepció de Fraga, on a secundària se'n fan tres hores, i també als centres de primària de Mequinensa i Torrent, en alguns cicles.

El professorat ha augmentat, tot i que, per racionalitzar els recursos humans, a vegades és compartit per diverses localitats.

Els centres abracen la totalitat d'escoles públiques i privades en les localitats on s'imparteix, com és el cas de Fraga. Podem dir que hi ha hagut una progressió espectacular: de 12 en 1984-1985 han passat a 40 en 1997-1998.

La tendència creixent dels municipis és evident: de 10 el curs 1984-1985, a 32 el 1997-1998. Les províncies d'Osca i Saragossa han introduït el català a quasi el cent per cent de les localitats on aquesta llengua és la materna i la natural. La província de Terol segueix diferent ritme quant a la incorporació de les seues localitats al programa i, en general, la seua presència és escassa. Potser caldria buscar-ne raons psicosociològiques: tenir la mateixa llengua que la comunitat veïna, amb la qual hi ha hagut una rivalitat ancestral, pot ser-ne un motiu, i d'altres, que ara no és el cas d'estudiar.¹

5. PUBLICACIONS

La Diputació General d'Aragó inicià ja els anys 1984-1985 una activitat de foment de la llengua catalana. En constituïa el suport principal una col·lecció de publicacions, «Pa de Casa», destinada a temes literaris i lingüístics de la Franja, amb una publicació anual des de l'any 1984, però paralitzada del 1987 fins al 1993.

Posteriorment, el 1992, davant la necessitat de disposar de materials didàctics per als escolars de la Franja, s'inicià un projecte de publicació per als diferents nivells educatius, dintre de la col·lecció ja existent de «Temas Educativos».

L'interès suscitat pel seguiment de l'ensenyament de la llengua entre el sector docent i pels mateixos parlants, propicià la realització de dues jornades didàctiques, el 1991 i el 1993, finançades pel Departament d'Educació i Cultura.

Enguany hem engegat la primera Escola d'Estiu a la Franja, celebrada els dies 2 i 3 de setembre a Fraga, amb una participació de més de seixanta mestres i amb gran èxit.

1. Per províncies, veiem que la major part de pobles es troba a Osca: Albelda, Areny de Noguera, Benavarri, el Campell, Camporrells, Castellonroi, Fraga, el Gaió, la Melusa, Lliterà, Miralsot, Montanui, el Pont de Montanyana, Saidí, Sopeira, Tamarit de Llitera, Tolba, Torrent de Cinca, el Torricó, Valldellou, Vensilló, amb un alumnat de quasi un 95 %; a Saragossa tenim el 100 % de localitats històriques de parla catalana, com són Faió, Favara de Matarranya, Maella, Mequinensa i Nonasp, amb una incidència del 50 %, i Terol, amb els pobles d'Arenys de Lledó, Calaceit, Cretes, Lledó d'Algars, Massalió, la Vall del Tormo i Vall-de-roures, amb una demanda del 56 %.

En la col·lecció «Pa de Casa» s'han editat les següents obres:

- *Contalles: Així parlem a les comarques de la Franja*, T. Claramunt (1984)
- *La nostra llengua. Gramàtica de llengua catalana*, A. Quintana (1984)
- *L'home de França*, J. A. Chauvell (1986), 2a ed.
- *Pena-roja i Vallibona, pobles germans*, D. Lombarte (1987)
- *Romanços de racó de foc: Poemes de vida i mort*, D. Lombarte (1987)
- *Les Cançons de la nostra gent*, Josep Galán (1993).

En la col·lecció «Temas Educativos» s'han editat les següents obres:

- *Materials didàctics d'ensenyament primari*, SPLC, núm. 16 (1992)
- *Així s'escriu a la Franja*, M. Sasot, núm. 18 (1993)
- *Sac de paraules*, Vocabulari escolar del català parlat a la Franja, SPLC, núm. 19 (1995)
- *Josepet i Marieta*, DGA (1997).

De les «Jornades didàctiques», se n'han publicat les actes següents:

- *Actes de la I Jornada de l'Ensenyament del Català d'Aragó*, Fraga (1991)
- *Actes de la II Jornada de l'Ensenyament del Català a l'Aragó*, Mequinensa (1993).

La millora del coneixement i l'ús d'un idioma a l'ensenyament porta, com a resultat inevitable, d'una banda, la creació de materials d'aprenentatge i, de l'altra, la disponibilitat de professorat preparat idiomàticament.

La modèstia d'aquestes col·leccions, malgrat l'interès suscitat per la matèria, ja que la majoria estan exhaurides, no augura un gran futur. D'altra banda, si mesurem la vitalitat de la llengua pel nombre de publicacions, podem afirmar que perilla la seua supervivència, si no fos per la feina editorial de les associacions de la zona.

6. NOTES

Operar processos de transformació en un sistema educatiu implica trobar molts obstacles i superar resistències dintre dels mateixos claustres docents. Malgrat tot, comptem amb un suport decisiu: de la voluntat d'utilitzar la llengua pròpia d'aquesta societat aragonesa. Els pares volen que els seus fills aprenguen la llengua catalana. Aquesta demanda generalitzada és la que configura un dels pilars bàsics del foment de la llengua.

L'àrea d'ensenyament necessita, encara, abordar dificultats importants:

a) L'articulació d'unes línies d'actuació que possibiliten una homogeneïtat horària en l'ensenyament reglat, amb una consideració específica a l'educació infantil i a l'educació secundària, més adient a la realitat sociolingüística de la Franja oriental, per evitar l'actual ruptura entre la llengua materna i la de l'escola.

b) La generalització de l'ensenyament a totes les poblacions on aquesta llengua forma part del patrimoni cultural local.

c) La situació laboral d'un professorat estable, amb dotació de plantilla a tots els centres de la Franja oriental.

d) L'ampliació a d'altres àmbits que faciliten la conscienciació social: mitjans de comunicació, toponímia i d'altres sectors de la vida pública i cultural.

Creiem que és urgent arribar a un gran consens regional sobre la política lingüística adequada a la realitat plural de la nostra comunitat i sobre l'adequació de l'ensenyament del català al nou sistema d'ordenació educativa.

M. DEL CARME ALCOVER I PINÓS